

ФОРМИРАНЕ НА ТОЛЕРАНТНОСТ И ЕМПАТИЯ ПРИ 5 – 7-ГОДИШНИТЕ ДЕЦА

Надие Карагьозова

Русенски университет „Ангел Кънчев“

Резюме. Настоящата статия разглежда толерантността и емпатията като компоненти на позитивното социално общуване - качества, които оформят нравствено-моралния облик на личността и Ф помагат да действа конструктивно в многообразния свят, както и тяхното формиране в предучилищна възраст.

Keywords: preschool age, tolerance, empathy, positive social interaction

Формирането на толерантност и емпатия представлява ключов фактор за пълноценното участие и реализация на децата в живота. Поради това темата поддържа постоянна актуалност и представлява интерес и предизвикателство за различни специалисти – педагози, психолози, социолози и др. Толерантността е характеристика на личността, която се развива през по-голямата част от живота на човека и предопределя до голяма степен успешния му жизнен път и себереализация. Тя се явява една от най-важните социални компетентности и умения – готовност и способност на човек да живее и конструктивно да действа в многообразния свят. Толерантността и емпатията са важен фактор за социализацията и успешното интегриране на личността в многообразието. Ето защо родителите и педагозите трябва да стимулират развитието им, да насърчават децата да разбират и приемат различията в ежедневието и да им помагат да изразяват своите чувства и емоции, както и да показват съчувствие при нужда и необходимост. Тази съществена необходимост определя и една от най-важните задачи, която стои пред семейството и съвременната детската градина – формиране у подрастващото поколение на умения за разбиране и приемане на другия. Съпроводена е с формиране на взаимоотношения, които се градят на основата на сътрудничество, взаимно разбиране, дружелюбност и готовност за приемане на другите с техните възгледи, привички, нрави, особености с уважение, любов и човештина. Толерантността представлява ценностно отношение на човек към хората, изразяващо се в признаване, приемане и разбиране на хора от различни култури и проява на търпимост към чуждото

мнение, вярвания, поведение, желания, интереси и цели. Или приемане на другите такива, каквито са.

В научната литература няма еднозначна дефиниция за толерантността. В тълковните речници попадаме на следните определения, ето някои от тях:

- tolerance (френски) – отношение, при което допускаме, че другите могат да мислят и действат различно от нас;

- tolerance (английски) – готовност да бъдем търпими, снисходителни;

- търпимост (български) – уважение и разбиране на чуждото мнение, умение да съществува съвместно с нещо и с някого, снисходителност.

Друг източник дава следното определение: толерантност – признаване, уважение и спазване на правата и свободите на всички хора без разграничение на социални, класови, религиозни, етнически и други особености.

Разгледаните примери съдържат много общи елементи. Почти всички разглеждат и приемат толерантността като средство и необходимо качество на социалните отношения, което отстранява насилието и принудата, или казано още: да бъдем толерантни – означава да уважаваме другите независимо от различията. Това означава да бъдем внимателни към другите и да обръщаме внимание на нещата, които ни сближават. Затова основна цел на възпитанието и образованието за толерантност е оценка и уважение на човешкото достойнство и интегритета на всички хора.

Коя личност е толерантна и кои са качествата, които я определят като такава? Такава личност уважава мнението на другите, проявява доброжелателност, изразява желание за съвместна работа. Тя е търпелива и снисходителна, любознателна, доверчива и търпелива, способна да съпреживява и съчувства, умееща да разрешава възникналите конфликти в мир и диалог.

Толерантността, заедно със самоконтрола, самосъзнанието, мотивацията и социалните умения, е част от емоционалната интелигентност – една от най-висшите ценности на съвременето ни.

Според Й. Факирска, (2012) 5 – 7-годишните деца са в състояние и осъзнават принадлежността си към различните социални групи, разграничават (аз и другите), пол (момче, момиче). Имат знания за семейството, своя нация, националност, държава и природа. Децата на тази възраст, продължава авторът, проявяват повишен интерес към живота на възрастните – професии, обичаи, празници, традиции, междуличностни отношения. Те могат и трябва да се включат в подготовката и провеждането на традиционните и националните празници в страната. Това им дава възможност да живеят в някаква социална група и да общуват нормално с членовете ѝ. На децата не са им чужди и са лесно достъпни празниците, които празнуват и техните връстници по света, като Коледа, Нова година, Първи юни. Този интерес трябва да се поддържа постоянно, като най-сигурното и достъпно средство за това е играта.

Нагласите, които има за себе си детето от предучилищна възраст, се изграждат чрез процесите на самосъзнанието и самооценката, казват психолозите. На базата на опита, който е придобило и интерпретирало детето от тази възраст, изградената от него „Аз-концепция“ започва да влияе на неговия опит и на преживяванията, свързани с него. В педагогическата и психологическата литература самосъзнанието е форма и връзка на детето със света и в същото време се приема като механизъм за социална регулация.

5 – 7-годишното дете, отбелязва Халюк Явузер (2013) се отличава с развит физически и умствен капацитет, което го прави и готово за училище. Социалните му умения са също по-развити. Детето в тази възраст не остава безразлично към чувствата на околните, даже е в състояние да покаже съчувствие, когато е свидетел на изпитващ тъга или печал, казва авторката. Чувството за споделеност също е добре развито (например, когато в дома му дойде друго дете, то се опитва да го заговори и покани на игра). В тази възраст се наблюдават и други чувства – като показване на симпатия и готовност за помощ към по-малките и връстниците. През този период у някои деца се наблюдават и лидерски наклонности, особено по време на ролевите игри. Показва отговорност към собствената си роля и участва в разпределението на други, като следи за спазването на правилата в играта.

Както се знае, играта е доминираща дейност в предучилищната възраст. Чрез нея детето ежедневно се свързва със света около себе си, преоткрива го, изучава го, трупва впечатления, нови знания и опит. Тя е мястото, където децата се опознават, сътрудничат, партнират, съперничат, приспособяват към колектив, избягват конфликтните ситуации, като се научават да правят компромиси и показват съпричастност към проблемите на съиграчите и партньора. Всичко през детството е ново за детето, твърди Лео Бускалия (1987) и затова всяко ново нещо привлича неговото внимание и интерес и затова играта се явява място и средство за трупане на опит, за фантазиране и развитие на въображението. В играта, добавя авторът, няма нещо, с което детето да не може да се справи и да не преодолее като препятствие, водено от желанието си за откриване и научаване. В предучилищното детство се поставят основите на морала, формират се нравствените ценности и се възпитават добродетели. В играта се култивират чувства за отговорност, справедливост, отзивчивост. Развиват се нравствено-волеви качества като самостоятелност, организираност, целенасоченост и инициативност. Затова цялостната възпитателна дейност в съвременната детска градина трябва да бъде организирана и насочена към осъзнаване на собствените чувства и емоции и тези на другите, споделяне на общо пространство с другите и проява на търпимост към различията и др. Ървин Щауб (Масачузетски университет, по Дж. Кехоу) казва, че всяка създава се ситуация, в която детето има възможност да помага на другите, го прави по-самоуверено и то се стреми да стане по-полезно в ежедневието.

Емпатията е друго силно усещане и качество, което определя позитивното социално общуване. Емпатията, или съчувствието, е способността на човек да съпреживява емоциите, чувствата и мислите на другите. Тя е свойство на човешката личност, което има важна роля за социалния климат в обществото. Социум, който се състои от членове с висока степен на емпатийност, развива и изгражда благоприятен тип отношения, които се базират на съчувствие, добронамереност, доброжелателност, взаимно разбиране и подкрепа. Такова общество създава и условия, в които педагогическата дейност протича в добра атмосфера, където има взаимно разбиране между възрастните, учителите и децата. Отношенията са хармонични, устойчиви и градивни. Рос Кембъл, (Р. Кембъл, 2000) разглежда емпатията по следния начин: „Емпатията означава да възприемаш и анализиращ дадена ситуация от гледна точка на някой друг. При съчувствието се учиш да разбираш онова, което изпитва другият човек. Това не предполага съгласие, нито значи, че непременно трябва да се чувстваш като него“. „Докато се учи да разбира положението, в което се намира някой друг, и неговите чувства, детето може да стане по-справедливо, по-склонно да насърчава, утешава и да изпитва състрадание“, казва още авторът.

Друг автор казва следното: „Емпатията създава положителна връзка с другия и усещане за другия като ценен“ (по Стаматов, Staub, 2003). „Емпатията се разкрива, като разбиране на нуждите и емоциите на другите“, отбелязва българският психолог Румен Стаматов. „Емпатията ограничава агресивността чрез разбирането и преживяването на емоционалното състояние на другия“, подчертава още авторът (Р. Стаматов, 2008). Даниел Голман (Д. Голман, 2000), който разглежда и поставя голямо ударение върху развитието на чувствата, споделя: „Собственият ни богат на чувства живот ни прави способни да изпитваме съчувствие към другите“.

От казаното става ясно, че емпатията е изключително важно емоционално състояние и отношение, което ни помага да разберем по-добре човека до нас. Разбирайки другите, ние разбираме по-добре и себе си. Колкото по-рано детето започне да изпитва и показва симпатия, съчувствие, състрадание, толкова по-лесно ще се адаптира и интегрира в социума и ще влиза в сложни взаимоотношения и участва в тях, като показва познание, загриженост, емоционален баланс и разбиране на човешката личност.

Животът в предучилищния колектив трябва да обогатява личността на детето, да му доставя радост от общуването, да го стимулира и мотивира за участие в други дейности, в които ежедневно да се учи да изразява, показва и споделя различни чувства, да вземе отношение и да показва адекватно поведение. Различните видове игри – творчески, игри-драматизации, конструктивни, дидактични и подвижни, които имат значение за цялостното психическо и физическо формиране на децата, имат значение и за формиране на редица качества, които оформят нравствения облик на личността. Всеизвестно е, че игрите дават

възможност на децата да развият по-добре както когнитивните процеси, като памет, въображение и мислене, така и да се въведе идеята за група, общност, взаимопомощ и екип. В игрите и заниманията със своите връстници децата се научават да бъдат добри, да са отзивчиви, да постъпват правилно, да спазват определен ред и правила. Учат се да бъдат дружелюбни и справедливи. Наред с това се учат и да се въздържат от това, което не е позволено и е неприемливо. С помощта на възрастните и педагога дружбата по избор, която отначало се изгражда между отделните деца, започва постепенно да се обогатява и разширява, като се създават другарски взаимоотношения между всички деца от групата, което е показател за проява на толерантност, търпимост и емпатия. Също така играта в предучилищната възраст се явява основен метод на възпитание, където всяко дете опознава най-добре себе си и в същото време почва да опознава и да се сравнява с другите. Това води до изграждане на увереност у децата, а увереното в себе си дете по-лесно може да бъде научено на съпричастност и съпреживяване. Трябва играта и заниманията ежедневно да създават предпоставки за формиране на толерантно поведение, самооценка и на представи у детето за себе си, като уникална неповторима личност. Необходимостта от даване на знания за особеностите на бита, културата, семейния и обществен живот са само малка част от примерите, които допринасят да се търси хубавото, различното, новото при запознаване с културата на други общности. Новото знание, новият опит са допълнение към ключовите компетентности, които човек гради през целия си живот. Детето трябва отрано да осъзнае своите възможности, достойнства и недостатъци, своите права и задължения пред другите и към себе си. Организирането на детски празници, които са наситени с много емоции, помага на децата да се обличават, да делят и споделят общо пространство и съпреживяват заедно различни по вид чувства като щастие, успех, тъга, почит, и др. По време на играта се създават условия за развитие на положителни социални преживявания, които се намират в сложна връзка с нравственото развитие на детето. Играта на училище, семейство, болница, магазин, както и много други, обединяват децата в малки колективи, възпитават справедливи отношения, помагат на децата да усвояват някои морални норми. Редица качества (грижовност и внимание спрямо по-малките, оказване на подкрепа и помощ на по-слабите, уважение към членовете на семейството и възрастните и др.) се формират предимно в битовите игри. В подобен тип игри се затвърдяват и привичките за ред, дисциплина, както и отговорност и грижливото отношение към играчките. Сюжетите за игри (пътуване с обществен транспорт, кухнята в детската градина, шивашката работилница, в болницата и др.) спомагат за изграждане на умение у децата да се държат добре на обществени места, да са любезни и отзивчиви, да се отнасят с внимание и обич към другите. За формирането на тези и други качества съдействат и произведенията на художествената литературата и приказките. Те помагат за събуждане на желание да се подражава на героите в

тях и да съпреживяват техните чувства и настроения, като са отлично средство за нравствено насочване на въображението.

Симпатията е едно от първите преживявания, пораждащо сближение между децата, което в повечето случаи е непостоянно и недостатъчно осмислено. Но възникването на симпатии е необходим етап по пътя за формиране на сложни нравствени чувства и хуманни отношения между децата. Съпреживяването, като положително емоционално състояние със социален характер, е важна съставна част от емоционалната и нравствената култура на детето. То възниква и се формира в играта първоначално на базата на игровата роля – детето се вълнува от радостите и скърбите на героите, чиито образи пресъздава, преживява тяхната съдба като своя. Постепенно съпреживяването разширява проявите си и започва да се появява както във въображаемия, така и в реалния план на играта, т.е. детето придобива вече умение да разпознава и да споделя преживяванията на заобикалящите го деца, с които реално общува в процеса на игровата дейност. Затвърдяването на съпреживяването и свързването му с общоприетите морални норми е съществено условие за развитие на всички степени на положителни социални преживявания, възникващи в процеса на общуването. Развитието на приятелството, като емоционална форма на обективните отношения между децата, се намира в сложна връзка с нравственото и цялостното социално развитие на детето. Хармонизирането на взаимоотношенията трябва да преследва следната цел – детето да се научи да живее с други хора по правилата на обществото, които се усвояват от най-ранна възраст първо в семейството и детската градина и продължават през целия съзнателен живот на човека и го оформят като съзнателно отговорна нравствена личност.

Заклучение. Толерантността, емпатията, симпатията, съчувствието, съпреживяването, приятелските чувства са част от положителните социални умения и преживявания. Започват своето развитие и формиране в играта през периода на ранното детство и с течение на времето се превръщат в устойчиви емоционални образувания и оформят нравствено-моралния облик на бъдещата личност. Затова цялостната възпитателна дейност в съвременната детска градина трябва да бъде организирана и насочена към осъзнаване на собствените чувства и емоции и тези на другите, споделяне на общо пространство с тях и проява на търпимост към различията в ежедневието. Защото изискванията на обществото са за формиране на демократичен тип личности – отворени към другите, толерантни, тактични и с висока емпатийна насоченост един към друг.

ЛИТЕРАТУРА

Д. Голман (2000). *Емоционална интелигентност*, С.

Кехоу, Дж., Фишър, Н. (2005). *Подсъзнанието може всичко за деца от 3 до 13 години*.

- Celen, Z. (2013). *Daha iyi gelismem icin Her seyi bilen Anne ve Baba istiyorum*, Istanbul
- Buscaglia, L. (1987). *KISILIK-Tumuyle insan Olabilme Sanati, Inkilap Kitabevi*, Istanbul.
- Кембъл, Р., Стрийтър, К. (2000). *Деца в опасност*, Изд. Нов човек, С.
- Стаматов, Р. (2008). *Детската агресия*, Пловдив.
- Стаматов, Р. (2000). *Детска психология*, Пловдив.
- Yavuzer, H. (2013). *Bedensel, zihinsel ve sosyal gelismisiyle Cocugnuzun ilk 6 yili*, Istanbul
- Факирска, Й. (2012). *Предучилищна педагогика. Съвременни проекции и проблем*, Р.

REFERENCES

- Golman, D. (2000) *Emotsionalna inteligentnost*, Sofiya.
- Kehoe, J., Fischer, N. (2005) *Podsaznaniето mozhe vsichko za detsa ot 3 do 13 godini*
- Z.Celen, 2013. *Daha iyi gelismem icin Her seyi bilen Anne ve Baba istiyorum*, Istanbul
- Buscaglia, L. (1987). *KISILIK-Tumuyle insan Olabilme Sanati, Inkilap Kitabevi*, Istanbul.
- Kemba, R., Striytar, K. (2000). *Detsa v opasnost*, Nov chovek, Sofiya.
- Stamatov, R. (2008). *Detskata agresiya*, Plovdiv.
- Stamatov, R. (2000). *Detska psihologiya*, Plovdiv .
- Yavuzer, H. (2013). *Bedensel, zihinsel ve sosyal gelismisiyle Cocugnuzun ilk 6 yili*, Istanbul.
- Fakirska, Y. (2012). *Preduchilishtna pedagogika. Savremenni proektsii i problem*, R.

FORMATION OF TOLERANCE AND EMPATHY IN CHILDREN OF 5 – 7 YEARS AGE

Abstract. This article discusses tolerance and empathy, as components of positive social interaction. These are qualities that shape the moral and moral character of the person and help him to act constructively in the diverse world.

✉ **Mrs. Nadie Karagyozeva**

Department of Pedagogy, Psychology and History
University of Ruse
Ruse, Bulgaria
E-mail: nadi_69@abv.bg